ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน กรณีศึกษา: ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

Geographic Information System for North and Esan Indigenous Vegetables Diversity Learning: A Case Study of Tha Khun Ram and Na Bo Kham Sub District Mueang Kamphaeng Phet District,

สุภาสพงษ์ รู้ทำนอง[1]
Suphatphong Ruthamnong
ภาวิณี ภูจริต[2]
Phawinee Phojarit
พิรฎา ทองประเสริฐ[3]
Pirada Tongprasert
พัตรา คำสีหา[4]
Pattra Kumseeha

บทคัดย่อ

ตำบลท่าขุนรามและตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร มีชุมชนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากภาคเหนือและภาคอีสาน มาตั้งรกรากยาวนานกว่า 60 ปี การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและจัดทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้าน

[1]อาจารย์, ผศ.ดร. สาขาภูมิสารสนเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

[2,3,4]อาจารย์, สาขาภูมิสารสนเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ตัวอย่าง

ภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่นี้ ผลการศึกษา พบว่า มีผักพื้นบ้านสำรวจพบ 105 ชนิด โดยส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้านวงศ์ถั่ว (FABACEAE หรือ LEGUMINOSAE) รองลงมาคือวงศ์แตง (CUCURBITACEAE) วงศ์มะเขือ (SOLANACEAE) และวงศ์กระเพรา (LAMIACEAE หรือ LABIATAE) ตามลำดับ โดยมีผักพื้นบ้านที่มีความโดดเด่น ประกอบด้วย กระดูกไก่ (*Chloranthus erectus* (Buch.-Ham.) Verdc.) กระทุงหมาบ้าน (*Dregea volubilis* (L.f.) Benth. ex Hook.f.) ขลู่ (*Pluchea indica* (L.) Less.) งิ้ว (*Bombax ceiba* L.) ชะพลู (*Piper sarmentosum* Roxb.) ช้าเลือด (*Caesalpinia mimosoides* Lamk.) ดีปลากั้ง (*Phlogacanthus pulcherrimus* T.Anderson) ถั่วแระต้น (*Cajanus cajan* (L.) Millsp.) เนระพูสีไทย (*Tacca chantrieri* André) บุก (*Amorphophallus konjac* K.Koch) ผักเชียงดา (*Gymnema inodorum* (Lour.) Decne.) ผักแพว (*Polygonum odoratum* Lour.) ผักขี้หูด (*Raphanus caudatus* L.) พลูคาว (*Houttuynia cordata* Thunb.) พ่อค้าตีเมีย (*Selaginella argentea* (Wall ex. Hook & Grew) Spring) มะเม่า (*Antidesma puncticulatum* Miq.) มะรุม (*Moringa oleifera* Lam.) ยอ (*Morinda citrifolia* L.) เลียบ (*Ficus subpisocarpa* Gagnep.) ส้มป่อย (*Acacia concinna* (Willd.) DC.) และสะค้าน (*Piper ribesoides* Wall.) โดยกลุ่มผักพื้นบ้านที่พบมากส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผักแกล้มลาบ และผักจิ้มน้ำพริก การจัดทำชั้นข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้าน พบว่า มีจุดที่สามารถเรียนรู้ผักพื้นบ้านทั้งหมด 17 จุด เป็นจุดเรียนรู้ภาคเหนือ 14 จุด จุดเรียนรู้ภาคอีสาน 2 จุด และจุดเรียนรู้ภาคเหนือและภาคอีสาน 1 จุด อยู่ในตำบลท่าขุนราม 8 จุด และอยู่ในตำบลนาบ่อคำ 9 จุด

คำสำคัญ: ผักพื้นบ้าน ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ความหลากหลายทางชีวภาพ

Abstract

Tha Khun Ram and Na Bo Kham subdistrict, Mueang Kamphaeng Phet district, Kamphaeng Phet province, there were communities that migrated from the north and northeast regions over 60 years. The objective of this study was to survey and develop the Geographic Information System (GIS) for learning diversity of north and northeast local vegetables in this area. The results showed that there were 105 species of indigenous vegetables, most of which were FABACEAE or LEGUMINOSAE, followed by CUCURBITACEAE, SOLANA-CEAE, and LAMIACEAE or LABIATAE family, respectively. The prominent of local vegetables which consist of *Chloranthus erectus* (Buch.-Ham.) Verdc., *Dregea volubilis* (L.f.) Benth. ex Hook.f., *Pluchea indica* (L.) Less., *Bombax ceiba* L., *Piper sarmentosum* Roxb., *Caesalpinia mimosoides* Lamk., *Phlogacanthus pulcherrimus* T.Anderson, *Cajanus cajan* (L.) Millsp., *Tacca chantrieri* André, *Amorphophallus konjac* K.Koch, *Gymnema inodorum* (Lour.) Decne., *Polygonum odoratum* Lour., *Raphanus caudatus* L., *Houttuynia cordata* Thunb., *Selaginella argentea* (Wall ex. Hook & Grew) Spring, *Antidesma puncticulatum* Miq., *Moringa oleifera* Lam., *Morinda citrifolia* L., *Ficus subpisocarpa* Gagnep., *Acacia concinna* (Willd.) DC., and *Piper ribesoides* Wall. The most common vegetable groups were vegetables that eat with spicy minced meat salad and chili paste. The develop of GIS layer for learning a variety of indigenous vegetables, found that there were 17 points for learning indigenous vegetables, 14 points for northern, 2 points for northeastern, and 1 point for northern and northeastern.

Herein, 8 points located in Tha Khun Ram, and 9 points located in Na Bo Kham subdistrict,

Keywords: Indigenous vegetable, Geographic Information System, biodiversity

บทนำ

จังหวัดกำแพงเพชร เป็นจังหวัดในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ของประเทศไทย มีพื้นที่ 5,379,687 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 3,200,000 ไร่ ป่าไม้ 1,311,681 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ 992,281 ไร่ ในด้านภูมิประเทศมีแม่น้ำปิงไหลผ่านกลางจังหวัดเป็นระยะทางยาวประมาณ 104 กิโลเมตร จังหวัดกำแพงเพชรมีการผสมผสานของคนหลายกลุ่ม ทั้งที่เป็นกลุ่มคนที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่เดิม และกลุ่มผู้ย้ายถิ่นมาจากภาคเหนือตอนบนหรือล้านนา ภาคอีสาน รวมทั้งจากทางภาคกลาง ทั้งนี้ เมื่อคนมีการย้ายถิ่น การย้ายถิ่นดังกล่าวไม่ได้เป็นการเคลื่อนย้ายเฉพาะตัวบุคคล แต่เป็นการเคลื่อนย้ายที่หมายรวมทั้งคน ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) และอาหารการกิน ฯลฯ โดยประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งที่ควรศึกษา คือในเรื่องของอาหารการกินและผักพื้นเมืองเฉพาะถิ่นต่าง ๆ ว่าเมื่อคนมีการย้ายถิ่นไปแล้ว ในชุมชนยังมีการปลูกพืชพรรณที่ปรากฏพบท้องถิ่นเดิมอยู่หรือไม่ เนื่องจากผักพื้นบ้านอาหารท้องถิ่นมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางภูมิปัญญาของแต่ละพื้นที่

ผักพื้นบ้าน หมายถึง พรรณพืชผัก หรือพรรณไม้พื้นเมืองในท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาบริโภค เป็นผักเกิดในแหล่งธรรมชาติตามป่าเขา หนองบึง ริมน้ำ หรือชาวบ้านนำมาปลูกไว้เพื่อความสะดวกในการเก็บประกอบอาหาร เดิมนั้นประเทศไทยมีผักพื้นบ้านจำนวนมากถึง 255 ชนิด มีชื่อเฉพาะแต่ละท้องถิ่น ผักเหล่านี้ส่วนใหญ่จะนำยอดอ่อน ดอก ผล เมล็ด มาใช้บริโภค และ

นำไปประกอบเป็นอาหารพื้นเมืองตามกรรมวิธีเฉพาะของท้องถิ่น ปลูกง่าย ทนทาน ไม่ต้องดูแลมาก มีภูมิต้านทานโรคสูงกว่าผักที่นำพันธุ์มาจากต่างประเทศเพื่อปลูกในประเทศไทย จึงปลอดภัยจากยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเร่งการเจริญเติบโต (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2562) ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย (2547a) ได้รวบรวมผักพื้นบ้านภาคเหนือ ทั้งที่เป็นพืชที่ปลูกในชุมชนและพืชที่เป็นของป่าหรือพบในพื้นที่ป่าไม้ ได้ 129 รายชื่อ และรวบรวมรายชื่อของผักพื้นบ้านภาคอีสานได้ถึง 138 รายชื่อ (ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย, 2547b) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการบริโภคผักพื้นบ้านเริ่มลดน้อยลง เยาวชนรุ่นใหม่ไม่รู้จักหรือทราบประโยชน์ของผักพื้นบ้าน ซึ่งนำไปสู่การสูญหายของภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้านเหล่านั้นด้วย

จึงเป็นที่มาและความสำคัญของการวิจัยนี้ ที่มีเป้าหมายเพื่อสำรวจผักพื้นบ้านของชุมชนที่มีการย้ายถิ่นถาวรจากอีสานและล้านนา ยังจังหวัดกำแพงเพชร โดยมีพื้นที่ศึกษาสองตำบล ได้แก่ ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร มีกระบวนการสำคัญคือ การสำรวจชุมชน การรวบรวมข้อมูลด้านผักพื้นบ้าน และการจัดทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) ผลจากการวิจัยจะถูกเผยแพร่สู่กลุ่มเยาวชนและผู้ที่สนใจ ให้ได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับข้อมูลชุมชนและความหลากหลายของผักพื้นบ้าน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายของผักพื้นบ้านในท้องถิ่นของตนเอง อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชผักและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

สำรวจและจัดทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่ตำบลท่าขุนรามและตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

ขอบเขตของการวิจัย

1) ขอบเขตเชิงพื้นที่

ตำบลท่าขุนรามและตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร (แสดงขอบเขตการปกครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปกคลุมดินดังภาพ 1 และภาพ 2)

2) ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย

(1) รวบรวมและวิเคราะห์ความหลากหลายทางชนิดของผักพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษา โดยการสำรวจภาคสนาม

(2) จัดทำระบบสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน

(3) จัดทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน

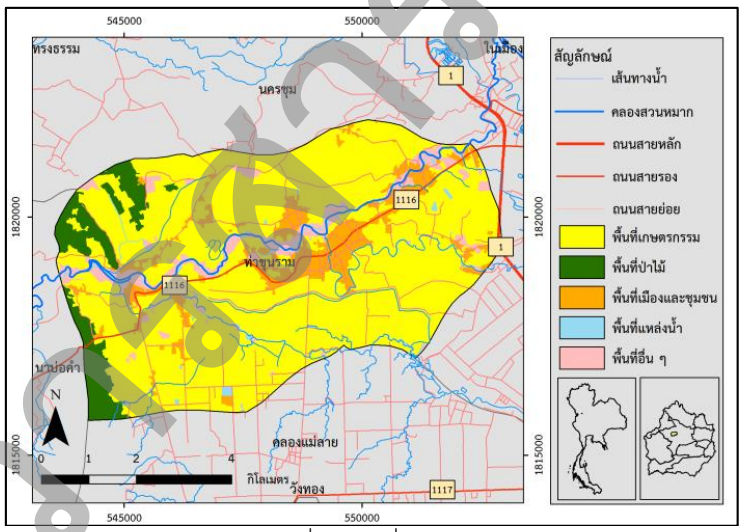

ภาพ 1 การใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปกคลุมดิน ตำบลท่าขุนราม

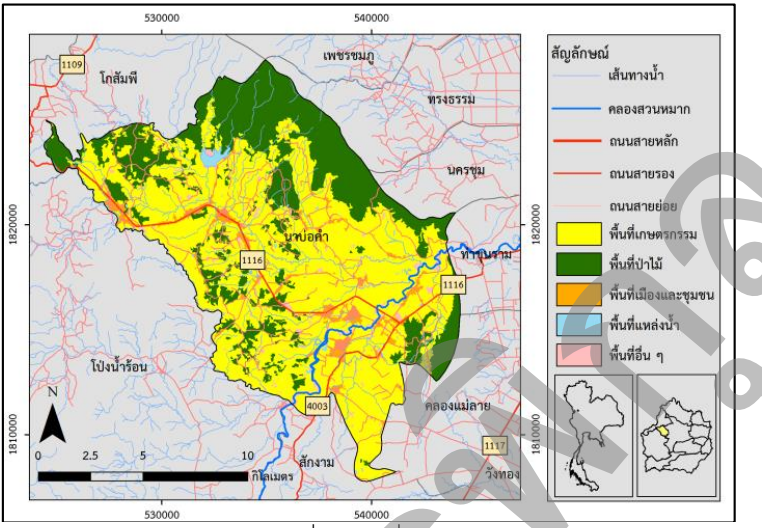

ภาพ 2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปกคลุมดิน ตำบลนาบ่อคำ

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือ วัสดุ และอุปกรณ์ ที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

1) ชุดคอมพิวเตอร์

2) โปรแกรม QGIS ซึ่งเป็นฟรีแวร์ด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

3) ระบบกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก (Global Positioning System หรือ เครื่อง GPS)

4) ภาพถ่ายดาวเทียมรายละเอียดสูงจาก Google Earth/Google Map ครอบคลุมพื้นที่ศึกษา

5) แผนที่ฐาน (base map) เพื่อการสำรวจภาคสนาม

6) แผนที่เฉพาะเรื่อง (thematic map) เพื่อการสำรวจ และใช้ในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

7) แบบสำรวจผักพื้นบ้านในชุมชน

8) กล้องบันทึกภาพ

กระบวนการที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

1) การใช้ข้อมูลภาพจากดาวเทียมรายละเอียดสูง

2) การสำรวจภาคสนาม (ground survey) โดยใช้เครื่อง GPS

3) การจัดทำข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

4) การประชุมกลุ่มย่อย (focus group)

5) วิธีการสำรวจแบบ Transect Walk

การดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย (ภาพ 3)

1) วางแผนการดำเนินงานวิจัย พร้อมทั้งขอความร่วมมือในการสำรวจชุมชนร่วมกับกลุ่มเยาวชนและคนในพื้นที่ ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

2) จัดทำแบบสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่ จัดทำแผนที่ฐาน และแผนที่เฉพาะเรื่อง เพื่อการสำรวจภาคสนามร่วมกับชุมชน โดยใช้ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมรายละเอียดสูง Google Earth/Google Map และชั้นข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

3) จัดทำแบบสำรวจผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน โดยรายชื่อเบื้องต้นเพื่ออ้างอิงการสำรวจมาจากรายชื่อผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสานตามการศึกษาของศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย (2547a, 2547b) ทั้งนี้ มีประเด็นการสำรวจและรวบรวมข้อมูลผักพื้นบ้าน ประกอบด้วย

- ชื่อทั่วไป ชื่อภาษาเหนือ ชื่อภาษาอีสาน
- ลักษณะการใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น
- สรรพคุณทางยาหรือประโยชน์อื่น ๆ
- พื้นที่ที่พบ หรือพิกัดที่สำรวจพบ

4) ลงสำรวจข้อมูลภาคสนามเพื่อสำรวจผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสาน โดยใช้แบบสำรวจ และวิธีการสำรวจแบบ Transect Walk ซึ่งเป็นวิธีการในการรวบรวมข้อมูล ที่สามารถทำได้ด้วยตัวคนเดียว หรือเป็นกลุ่มคนด้วยการเดิน โดยมีการวางแผน และเข้าใจวัตถุประสงค์ในการรวบรวมข้อมูล มีการกำหนดพื้นที่ในการเริ่มต้นว่าจะเริ่มที่ไหนและสิ้นสุดที่ไหน ด้วยการมองหา

หรือค้นหาสิ่งที่เราต้องการตามที่มีการกำหนดไว้ โดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลและเป็นผู้ให้ข้อมูลอันเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการสารสนเทศภูมิศาสตร์แบบมีส่วนร่วม (Participatory GIS: PAR-GIS)

5) สำรวจตำแหน่งที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับการปลูกผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสานในชุมชน โดยใช้เครื่องมือภูมิสารสนเทศในการสำรวจ เก็บข้อมูลค่าพิกัดตำแหน่งด้วยเครื่อง GPS บันทึกข้อมูลจากการสอบถามและสำรวจลงในแบบสำรวจ พร้อมบันทึกรูปภาพ

6) ประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับชุมชน พร้อมกำหนดจุดเรียนรู้ด้านการศึกษาผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสานในพื้นที่

7) รวบรวมและจัดทำข้อมูลระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ (MIS) ด้านผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสานในชุมชน ค้นหาข้อมูลด้านผักพื้นบ้านเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เช่น เมดไทย (https://medthai.com/, 2562)

8) ตรวจสอบข้อมูลระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการด้านผักพื้นบ้านโดยผู้เชี่ยวชาญด้านพฤกษศาสตร์ ประกอบด้วย ชื่อสามัญ (Common name) ชื่อทวินาม (Binomial name) หรือชื่อวิทยาศาสตร์ (Scientific name) จีนัส หรือสกุล (Genus) และแฟมิลี่หรือวงศ์ (Family) พร้อมปรับแก้เนื้อหาให้มีความถูกต้อง สมบูรณ์

9) บันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลด้านผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสานที่พบในแต่ละชุมชน

10) นำเข้าข้อมูลตำแหน่งที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับการปลูกผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสานในชุมชน โดยใช้โปรแกรม QGIS พร้อมจัดทำเป็นชั้นข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

11) จัดทำเป็นแผนที่เพื่อการเผยแพร่ พร้อมเผยแพร่และคืนความรู้สู่ชุมชน

วารสารพิกุล

ภาพ 3 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ผลการวิจัย

การสำรวจข้อมูลผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสานในพื้นที่ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ

การสำรวจข้อมูลผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่ตำบลตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ ลงสำรวจภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกับประชาชนในพื้นที่ จำนวน 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 3-4, 10-11 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 ครั้งที่ 2 ในวันที่ 21-22, 28-29 เดือนกันยายน พ.ศ. 2561 และครั้งที่ 3 ในวันที่ 1-2, 8-9 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2562 พบว่าสามารถรวบรวมรายชื่อของผักพื้นบ้าน โดยยึดจากรายชื่อผักพื้นบ้านที่ปรากฏในหนังสือผักพื้นบ้านภาคเหนือ ของศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย (2547a) และหนังสือผักพื้นบ้านภาคอีสาน ของศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย (2547b) ได้จำนวน 105 รายชื่อ โดยส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้านวงศ์ถั่วมากที่สุด (ร้อยละ 13.33) ได้แก่ กระถิน ขี้เหล็ก แค ขงโค ชะอม ช้าเลือด ชุมเห็ดเทศ ถั่วแปบ ถั่วฝักยาว ถั่วพู ถั่วแระ ผักกระเฉด มะขาม และส้มป่อย รองลงมาคือผักพื้นบ้านวงศ์แตง (ร้อยละ 8.57) ได้แก่ ตำลึง แตงกวา น้ำเต้า บวบเหลี่ยม ฟักข้าว ฟักเขียว ฟักทอง ฟักแม้ว และมะระขี้นก วงศ์มะเขือ (ร้อยละ 8.57) ได้แก่ พริก มะเขือขื่น มะเขือเทศ มะเขือเปราะ มะเขือพวง มะเขือม่วง มะเขือยาว มะแว้งต้น และมะอึก วงศ์กระเพรา (ร้อยละ 6.67) ได้แก่ กะเพรา งา เนียมหูเสือ แมงลัก ยี่หร่า สะระแหน่ และโหระพา และวงศ์ผักชี (ร้อยละ 4.76) ได้แก่ บัวบก ผักชี ผักชีฝรั่ง ผักชีล้อม และผักชีลาว ตามลำดับ

จากการสำรวจ พบว่า มีผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสานที่มีความโดดเด่น แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ โดยรอบ ที่ไม่ได้มีการย้ายถิ่นจากภาคเหนือและภาคอีสาน ประกอบด้วย กระดูกไก่ (*Chloranthus erectus* (Buch.-Ham.) Verdc.) กระทุงหมาบ้าน (*Dregea volubilis* (L.f.) Benth. ex Hook.f.) ขลู่ (*Pluchea indica* (L.) Less.) คันทรง (*Colubrina asiatica* (L.) Brongn.) ดอกงิ้ว (*Bombax ceiba* L.) ชะพลู (*Piper sarmentosum* Roxb.) ช้าเลือด

(*Caesalpinia mimosoides* Lamk.) ดีปลากั้ง (*Phlogacanthus pulcherrimus* T.Anderson) ถั่วแระต้น (*Cajanus cajan* (L.) Millsp.) เนระพูสีไทย (*Tacca chantrieri* André) บุก (*Amorphophallus konjac* K.Koch) ผักเชียงดา (*Gymnema inodorum* (Lour.) Decne.) ผักแพว (*Polygonum odoratum* Lour.) ผักขี้หูด (*Raphanus caudatus* L.) พลูคาว (*Houttuynia cordata* Thunb.) พ่อค้าตีเมีย (*Selaginella argentea* (Wall ex. Hook & Grew) Spring) มะเม่า (*Antidesma puncticulatum* Miq.) มะรุม (*Moringa oleifera* Lam.) ยอ (*Morinda citrifolia* L.) เลียบ (*Ficus subpisocarpa* Gagnep.) ส้มป่อย (*Acacia concinna* (Willd.) DC.) และสะค้าน (*Piper ribesoides* Wall.)

การจัดทำชั้นข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ

จากการสำรวจและประชุมกลุ่มย่อยกับชุมชน พบว่า มีจุดเรียนรู้ความหลากหลายของผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ จำนวน 17 จุด เป็นจุดเรียนรู้ภาคเหนือ 14 จุด จุดเรียนรู้ภาคอีสาน 2 จุด และจุดเรียนรู้ภาคเหนือและภาคอีสาน 1 จุด อยู่ในตำบลท่าขุนราม 8 จุด และอยู่ในตำบลนาบ่อคำ 9 จุด รายละเอียดดังตาราง 1 การกำหนดจุดเรียนรู้พิจารณาถึงความโดดเด่นของจุด โดยเน้นจุดเรียนรู้ที่มีผักพื้นเมืองโดดเด่นที่แตกต่างจากชุมชนโดยรอบ เป็นไม้ยืนต้น และเป็นจุดที่มีการปลูกผักพื้นบ้านหมุนเวียนตลอดทั้งปี เข้าถึงง่าย และมีผู้รู้ประจำจุดเรียนรู้แต่ละจุด มีผักพื้นบ้านที่โดดเด่น ที่เป็นไม้ยืนต้น เช่น ต้นดอกงิ้ว (*Bombax ceiba* L.) เลียบ (*Ficus subpisocarpa* Gagnep.) สะเดา (*Azadirachta indica* A.Juss.) กระโดน (*Careya arborea* Roxb.) เพกา (*Oroxylum indicum* (L) Kurz) และขี้เหล็ก (*Senna siamea* (Lam.) H.S.Irwin & Barneby) ผักพื้นบ้านตามฤดูกาลและผักข้ามปี เช่น พลูคาว (*Houttuynia cordata*

Thunb.) กระดูกไก่ (*Chloranthus erectus* (Buch.-Ham.) Verdc.) ขลู่ (*Pluchea indica* (L.) Less.) ดีปลากั้ง (*Phlogacanthus pulcherrimus* T.Anderson) ผักแพว (*Polygonum odoratum* Lour.) และมะเม่า (*Antidesma puncticulatum* Miq.) อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า ในชุมชนที่มีการย้ายถิ่นจากภาคเหนือจะมีการปลูกผักพื้นบ้านภาคเหนืออย่างน้อย 2-3 ชนิดในบ้านเกือบทุกครัวเรือน แต่ชุมชนที่มีการย้ายถิ่นจากภาคอีสานจะมีการปลูกผักพื้นบ้านน้อยกว่า ทั้งนี้ แสดงแผนที่จุดเรียนรู้ดังภาพ 4 และภาพ 5 และแสดงรูปภาพผักพื้นบ้านที่พบในแต่ละจุดเรียนรู้ได้ดังภาพ 6-7

ตาราง 1 ข้อมูลเกี่ยวกับจุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่ตำบลท่าขุนราม และตำบลนาบ่อคำ

หัวเรื่อง	จำนวนจุดเรียนรู้	จำนวน	ร้อยละ
ลักษณะจุดเรียนรู้	จุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคเหนือ	14	82.35
	จุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคอีสาน	2	11.76
	จุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสาน	1	5.89
ตำบล	ท่าขุนราม	8	47.06
	นาบ่อคำ	9	52.94

วารสารพิกุล

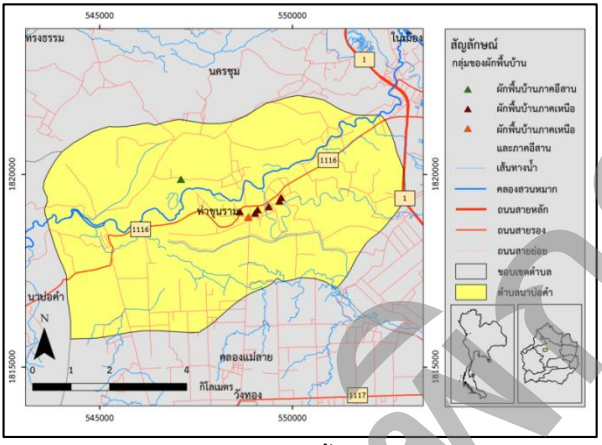

ภาพ 4 แผนที่ตำแหน่งจุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน **ตำบลท่าขุนราม**

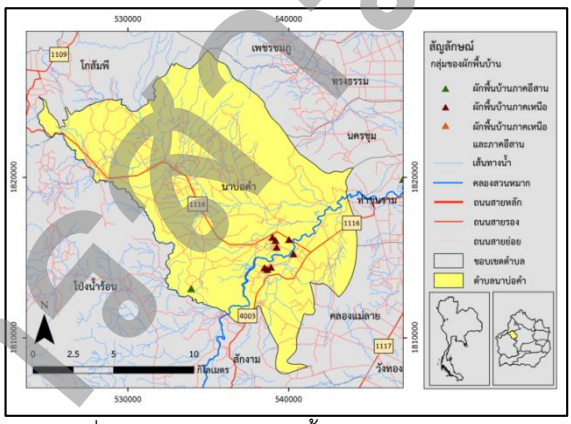

ภาพ 5 แผนที่ตำแหน่งจุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ตำบลนาบ่อคำ

วารสารพิกุล

ภาพ 6 ผักพื้นบ้านในจุดเรียนรู้ต่าง ๆ

ภาพ 7 ตัวอย่างฐานข้อมูลประเภทผักพื้นบ้านภาคเหนือและอีสาน ในแต่ละจุดเรียนรู้

การอภิปรายผล

การศึกษานี้มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลต่อได้ ดังนี้

1) การศึกษานี้ พบว่ามีผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสานที่สำรวจพบในตำบลท่าขุนรามและตำบลนาบ่อคำ จำนวน 105 ชนิด โดยส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้านวงศ์ถั่ว รองลงมาคือวงศ์แตง วงศ์มะเขือ และวงศ์กระเพรา ทั้งนี้ เมื่อมองถึงประโยชน์ของผักพื้นบ้าน พบว่า โดยส่วนใหญ่เป็นผักที่ใช้รับประทานแกล้มลาบหรือจิ้มน้ำพริก ยกตัวอย่างผักที่ใช้แกล้มลาบได้เช่น กระดูกไก่ กระถิน ขลู่ ดีปลากั้ง ดีปลี แตงกวา ถั่วฝักยาว ถั่วพู เนระพูสีไทย เนียมหูเสือ ผักแพว ผักแว่น ผักกวางตุ้ง ผักกูด ผักขี้หูด ผักชี ผักชีผรั่ง ผักชีล้อม ผักชีลาว พลูคาว เพกา มะเขือเทศ มะเขือเปราะ มะเขือขื่น มะรุม เลียบ สะเดา สะค้าน สะระแหน่ และโหระพา

2) เมื่อพิจารณาจำนวนชนิดผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสานที่พบในชุมชน เปรียบเทียบกับข้อมูลและงานวิจัยของศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย (2547a, 2547b); สุวรรณี จันท์ตา (2550); ทรรศนีย์ พัฒนเสรี และชูจิตร อนันตโชค (2551); นงคราญ ร่มคำ และปรัชญา ศรีสง่า (2553); ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (2555); ฉันทนา เวชโอสถศักดา (2556); พลอยระดา ภูมี และปิยะนุช โทมล (2560) พบว่า ในพื้นที่ตำบลท่าขุนรามและตำบลนาบ่อคำมีการปลูกผักพื้นบ้านค่อนข้างมาก เนื่องจากทั้งสองพื้นที่เป็นตำบลที่มีการย้ายถิ่นถาวรมายังจังหวัดกำแพงเพชรตั้งแต่เมื่อ 60 ปีก่อน และเมื่อมีการย้ายถิ่นก็นำวัฒนธรรมการกินและผักพื้นบ้านมาปลูกด้วย ทำให้มีความหลากหลาย และเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนโดยรอบที่ไม่ได้ย้ายถิ่น จะเห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่า การปลูกผักพื้นบ้านมากกว่าพื้นที่ชุมชนโดยรอบ

3) เมื่อทำการสอบถามยังกลุ่มของเยาวชนในพื้นที่ พบว่า ส่วนใหญ่รู้จักผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่สำคัญคือ แม้จะทราบว่าพืชนั้นรับประทานเป็นผักได้ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะปรุงเป็นอาหารได้อย่างไร เพราะผักบางชนิดมีกรรมวิถีเฉพาะตัวในการนำมาปรุงเป็นอาหาร เช่น ต้องเผาไฟ ตากแดด หรือดอง เป็นต้น นอกจากนี้ ในด้านของการได้มาซึ่งผักก็ไม่ทราบว่ามี

แหล่งที่พบตรงไหน มีการขยายพันธุ์หรือเพาะปลูกอย่างไร สอดคล้องกับการศึกษาของยิ่งยง ไพสุขศานติวัฒนา (2556)

4) การศึกษานี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลตำแหน่งจุดเรียนรู้ผักพื้นบ้านภาคเหนือและภาคอีสาน ในพื้นที่ตำบลท่าขุนรามและตำบลนาบ่อคำ แล้วจัดทำเป็นข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ พร้อมจัดทำเป็นแผนที่เพื่อการเข้าถึงในการศึกษายังจุดเรียนรู้ที่สำคัญ ทั้งนี้ การจัดทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ดังกล่าวจะนำไปสู่การส่งเสริม เรียนรู้ ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านผักพื้นบ้านไปสู่เยาวชนรุ่นใหม่ในอนาคต ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1) ควรมีการศึกษาในเรื่องของประโยชน์ด้านยาและสมุนไพรของผักพื้นเมืองแต่ละชนิด

2) ควรมีการขยายองค์ความรู้ไปสู่ชุมชนหรือตำบลอื่น ๆ เพื่อการอนุรักษ์ผักพื้นบ้านและภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้านแต่ละชนิด

3) ควรมีการส่งเสริมและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านผักพื้นบ้านไปสู่เยาวชนรุ่นใหม่

เอกสารอ้างอิง

ฉันทนา เวชโอสถศักดา. (2556). การรวบรวมสารสนเทศชื่อผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านดอนดู่ ต. คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม. **มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 30**(1).

ทรรศนีย์ พัฒนเสรี และชูจิตร อนันตโชค. (2551). **พืชพื้นเมือง: ป่าชุมชนบ้านคุ้มจังหวัดพะเยา.** สำนักวิจัยการป่าไม้ กรมป่าไม้.

พลอยระดา ภูมี และปิยะนุช โทมล. (2560). ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพืชอาหารป่า ในตลาดพื้นบ้านอีสาน กรณีศึกษา พื้นที่ลุ่ม

น้ำห้วยหลวง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย. **วารสารพื้นถิ่นโขง ชี มูล, 3**(1).

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2562). **ผักพื้นบ้านของดีที่ถูกลืม.** สืบค้นเมื่อ 18 มกราคม 2562, จาก https://www.lib.ru.ac.th/miscell2/?p=2076.

เมดไทย (Medthai). (2562). **ผัก (Vegetable) สรรพคุณและประโยชน์ของผักนานาชนิด.** สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2562, จาก https://medthai.com/vegetable/.

ยิ่งยง ไพสุขศานติวัฒนา. (2556). ผักพื้นบ้าน: ภูมิปัญญาและมรดกที่คนไทยหลงลืม. **เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการและอุทยานผักพื้นบ้านในวิถีไทย.** 19 ธันวาคม 2556. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นงคราญ ร่มคำ และปรัชญา ศรีสง่า. (2553). **ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านในท้องที่อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน.** โครงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากพืชป่าองค์การสวนพฤกษศาสตร์.

ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. (2555). **สมุนไพรใกล้ตัว: ตำบลป่าหุ่ง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.** ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย สถาบันส่งเสริมการแพทย์แผนไทย มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา. (2547). **ผักพื้นบ้านภาคเหนือ.** มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา.

ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย สถาบันส่งเสริมการแพทย์แผนไทย มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา. (2547). **ผักพื้นบ้านภาคอีสาน.** มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา.

สุวรรณี จันทรตา. (2550). **ผักพื้นบ้านภาคเหนือที่ใช้รับประทานกับลาบ.** มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง